

Baba BABAYEV,
filologiya elmləri doktoru

Nigar Rəfibəyli Azərbaycan tarixinin çox mürəkkəb, keşməkeşli bir çağında dünyaya gəlib. 1913-cü il Romanovlar sülaləsinin üç ösr davam edən hökumətinin son və nisbətən dinc ili idi. 1914-cü ildə İkinci Dünya müharibəsi başlamış, bolşeviklər imperializm zəncirinin zəif həlqəsi hesab etdikləri Rusiyada irimiq-yaşlı çevriliş etmiş, 1917-ci ilin oktyabr hadisələri imperiyanın bütün uçqarlarında, o cümlədən, Azərbaycanda böyük oks-səda vermişdi. Bakıda, Gəncədə, Şamaxıda qarışıqlıqdan istifadə edən erməni daşnakları 1918-ci ildə azərbaycanlılara qarşı növbəti soyqırım təşkil etmiş, on minlərlə soydaşımızın günahsız qanlarına bəis olmuşdular. Böyük risk, məşəqqətlər və qurbanlıq bahasına ilk Azərbaycan Cumhuriyyəti elan edilmiş, tarixdə birinci demokratik Azərbaycan dövləti fəaliyyətə başlamışdı.

Nigar xanımın atası Xudadət bəy Rəfibəyli (Nigar xanımın ailə səccəsi və tərcümeyi-halına dair bəzi faktlarından faydalandığım "Rəfibəyililər" kitabımı mənə bağışlamış akademik Rafael Hüseynova minnətdarlığımı bildirirəm) XX əsrin əvvəllərində Avropada oxumuş ziyallarımdan biri, ali təhsilli ilk azərbaycanlı corrahdı. Kəşibləri pulsuz müalicə etməsi haqqında el arasında gəzən deyimlər dövrü mətbuatda dərc olunmuş bəzi yazılarla da təsdiq olunmuşdur. 1919-cu ildə - gələcək şairə altı yaşında olanda Xudadət bəy Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti rəhbərliyinin təklifi və Gəncə ictimaiyyətinin təkidli xahişləri ilə quberniyanın valisi vəzifəsini layiqincə icra etmişdir. Azərbaycanın zorla sürələndirildiği ilk günlərdə isə Gəncədə hakimiyyətdən düşən daşnaklar Xudadət bəyi həbs etmiş, tələm-tələsik Bakıya göndərərək, Nargin adasında güllənməsini təşkil etmişdilər.

Göründüyü kimi, Nigar xanım qorxu, xof içində, nigaran bir həyat keçirib. Onun sevgisinin uğurlu olması, bircə, bəxtinə düşmüş insanın yüksək vətənpərvərliyi, qorxmazlığı, cəsarəti ilə olaqadər olubdur. Bu, böyük mütəfəkkir, filosof şair kimi tanıdığımız Rəsul Rza idi. Nigar xanımın Rəsul Rza iki mənəviyyət adamı, iki şair, ziyalı, zamanının intellekt adamı bir-birini yaxşı duyur, sevir və başa düşürdü. Rəsul Rza kimi bir tarixi şəxsiyyət Nigarın keşməkeşli həyatını, gözəlliyini, necə örk sahibi olmasını və istedadını yaxşı bildirdi. Nigarın gənclik illərindən istedad sahibi olmasını bir əhvalatla təsdiqləmək istəyirəm. 1920-ci illorin ortaları imiş (Nigar Rəfibəyli Rəsul Rza ilə 1937-ci il fevralın 11-də evlənmişdilər - B.B.). Gəncədə Nigarın evində ad günü imiş. Bu ad günündə gənc qız olan Nigar şeirlər oxuyur. Məclisdə iştirak edən kimya müəllimi Yusif Məmmədliyəvi və tənqidçi-ədəb Mikayıl Rzaquluzadəni gənc qızın şeirləri müəssir edir. Onlar təsirlənərək Nigara - gənc qız üstündə yadigar sözlər yazılmış gümüş qolam bağışlayırlar. Yaşın ki, fəhmli oxucular bildirdi ki, bu kimya müəllimi sonralar Azərbaycan kimya elminə dünya şöhrəti qazandırmış, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının prezidenti olmuş, akademik Yusif Məmmədliyəvidir. O biri şəxs isə tanınmış ədəbiyyatçı Mikayıl Rzaquluzadə idi. Fitrə istedadına görə Nigar Rəfibəyli 20 yaş yenicə tamam olanda SSRİ Yazıçılar İttifaqına üzv qəbul edil-

lər. 1936-cı ildə şairə Moskva Pedaqoji İnstitutunu bitirmiş, sonrakı illərdə davam edən tərcüməçilik fəaliyyəti də sübut edir ki, rus ədəbi dilini inceliklərinə qədər mənimsəmişdir.

İkinci Dünya müharibəsində xalqımız keçmiş Sovet İttifaqı xalqları ilə birlikdə faşizmə qarşı müharibədə iştirak etmiş, misilsiz hərbi rəşadət və qəhrəmanlıqlar göstərmişdir. Vaxtilə bizdə bu müharibə Böyük Vətən müharibəsi adlandırılırdı və bu cür də izah olunurdu. Əlbəttə, xalqımızın əsrin müharibəsində iştirakını və nümayiş etdirdiyi qəhrəmanlığını, həqiqətən də, böyük miqyaslı olduğunu inkar etmək düzgün olmazdı. Azərbaycan yazıçıları sovet (keçmiş) ədəbiyyatının tarixində ilk dəfə idi ki, Böyük Vətən müharibəsi kimi nohəng və ədalətli müharibədə iştirak edir, onun aynası olan böyük sonotın yaradılması işi ilə yaxından məşğul olurdular. Həmin illərdə odlar-alovlar içərisində meydana gələn ədəbiyyatın vəzifəsi bir tərəfdən müharibə iştirakçısı olan sovet adamını böyük qələbəyə səfərbər etmək idisə, ikinci vəzifəsi də xalqın müharibədə göstərdiyi tarixi şücaətləri əbədiləşdirmək idi.

Türkiyə şairi Fazil Hüsni Dağlarcanın "Rəsul Rza ilə Nigar", Mirvarid Dilibazinin "Nigarım", "Sənə sarı bülbül deyirdim", "Ağlama, yarım, ağlama", Mədinə Gülgünün "Qürubun şeir töhfəsi", Hüseyn Arifin "Nigar Rəfibəyliyə", "Bir həzin aşxanda..." (poema), Fəridə Əlyarbəylinin "Nigar Nigarın", "Yarpaq töküümü", Rübailin "Şairə Nigar Rəfibəyliyə", Nəriman Həsənzadənin "Ağır köç", Fikrət Qocanın "Rəsulsuz ilk dəqiqələr" (poema), Vilayət Rüstəmzadənin "Çal-garpoz əllər", Eyvaz Borçalının "Durna ömrü", Qərib Məhdinin "Rəsul bir çınardı, Nigar bir çınar", Vaqif Somodəğlunun "Nigar xala", Vaqif Cəbrayılzadənin "Nigar xanım Rəfibəylinin torpağa tapşırıldığı gün", Ramiz Rövşənin "Ağ", Kamilə Nemotinin "Nağulaşan ömürlər", Məmməd Alimin "Köçək durna gər döndü" və başqalarının əsərlərində şairinin xarakterin-

Professor Abbas Zamanov yazır: "...Nigar Rəfibəyli son dərəcə mülayim, kövrək qəlbi bir insan idi. O, həyatda adamları bir-birilə dost və mehriban görmək istəyirdi. Bəzən Rəsul Rza hissiyyatın komandına düşəndə Nigar xanım onun olındun tutub sakitləşdirirdi. Sort təbiətli Rəsul heç vaxt onun sözüündən çıxmazdı".

Nigarın müharibəyə ithaf etdiyi bu poetik parçada, ilk növbədə, sərləhvəyə əsasən, oxucu sort şeir forması gözəlyirdi. Şairə üreyi, qadın, ana, sevgili üreyi o qədər zərif, o qədər incədir ki, burada nikbinlik iftadından daha fəvqə qalxır, sətirlərin düzülüşündə, ahəng qanununun izlənməsində, sözlərin çalarlarında bir musiqiçilik, ritmiklik duyulur. Misralar bulaq suyu kimi axır:

İlk bəhara açılarkən bağçalarda ağ yasəmon, Vətən üçün vuruşlarda son zofarlı döncəcəksən. O gün həsrət çəkmək gözəl bir sevinclə yanar, yanar, İlk baharın al lələsi bəyraq kimi dalğalanar.

Hecaların bölgüsündən (çox və ya az) asılı olmayaraq, şeirlərdə klassik ənənədə bəhrələnmə əksər moqamlarda özünü büruzə verir.

Nigar xanımın şeirlərində xalqın işlək söz və ifadələri mətnin leymotivini təşkil edir. Sözlər insanın hulumundan yağlanmış şəkildə, heç bir maneəyə rast gəlmədən keçir. Bu baxımdan "Vətən qızları" şeirinin mətni o qədər ürəkəcan, qolboxşayandır ki, Azərbaycan qızının hüsnucamalıdan, əmədiyi südün təmizliyindən, halallığından tutmuş cəsurluğuna qədər olan bənzətmələr şeiri canlı edir. Poetik parça vətən qızlarının mübarizəyə səslənməklə onlara ibrət dərsi də verir. Gözü-qanlı canavarın torpağımıza hücum etdiyi vaxtlarda şairə deyir:

Sənin təmiz südün ilə bəslənərək böyümüşlər. Son nəsilər böyüdükcə, qəhrəmanlar yitirməsin və ya:

Sənin tarix boyu böyük və mühtəşəm keçmişin var, Döşləridən süd əmmişdir Məhsənlər, Nərvənlər Həzər sənin doğma qəz, Aşq Pəri övladındır, Nər şahinlər oğulların, gənclik sənin qanındır.

NIGARAN POEZİYA

Nigar Rəfibəyli müharibə mövzusunda ona görə diqqət çəkən, göz oxşayan, məllali, hiçrə bənləmiş şeirlər yazırdı ki, o, bu hissələri yaşayırdı, bu əğrılar onun içindən keçirdi, qanına bulanırdı, üroyinin damarlarından keçən çarı bu döyüntünü gücləndirirdi. Onun dünyalar qədər istədiyi Rəsul Rza da cəbhədə idi. İntizar çəkməkdən Nigarın gözələri nəmli, nişgilli olurdu, yollara baxa-baxa Rəsulunu axtarırdı. Şairə "Qəhrəmanın ölümi" şeirində poetik ifadə vasitələrindən məharətlə istifadə edibdir. Vətənin təhlükədə olduğunu aşığıdakı misralarda görmək mümkündür:

Sis qalxırdı meşələrdən, Biriyyəldi hər yanı çən. Yəndə zülmət içindəydi Ana vətən, gözəl vətən.

Müharibə mövzusunda yazdığı şeirlərdə şairə didaktikadan, öyüd-nəsihətdən də istifadə edir, yəni tərbiyəçilik fikri və ifadələr də işlədir, təmizlikdən, yüksək əməldən söhbət açır. Səlif, mənəvi zənginlik bu ailəyə - Azərbaycanda poeziyasının aparıcı simalarının hər ikisinə xas olan (Rəsul Rza da) xüsusiyyətlərdir. Etiraf edək ki, bu ailə ömürlərinin sonuna qədər təmizlik, səlif, müccəssəməsi kimi Azərbaycan ailələrinin nümunəsi oldu. "Donizdə bir qız çimirdi" şeirində şairə:

Saçlarına qonan tozu Yusun, silsən qız dalğalar! Bil ki, qızım, bu təzlərin Ləkəsinə aparar su. Bu dünyada miqdəddədir Yüksək əməl, təmiz arzu! Yalnız könül çirkənlərsə, Tozlanarsa bir gün ürək, Bu dünyada heç bir suyla olmaz onu təmizləmək!

Nigar xanımın "Eşq olsun" şeiri nöğməyə çevrilmiş dillər əzbəri olan poeziya tapıntılarındandır. Bu məhənnin musiqisini Örtəgrül Cavid bəstələmişdir (Örtəgrül XX əsr romantik ədəbiyyatının görkəmli,

istedadlı nümayəndələrindən olan Hüseyn Cavidin oğludur). Şeirdə bir çağırış, bir məsləhət var. Bütün bunlar oxucuya nikbinlik aşılamaya xoş ovaq ota edir, müharibənin zofarlı qurtaracağı nikbinliklə təqdir edirdi. "Uzaqda" şeiri sanki güclü süjet xətti olan bitgin bir mətni xatırladır. Məşğun iztirabları başa düşüldü. Bir özünəməxsusluq da var ki, məşğun bu iztirabları ötürür. O, inamı və ümidlidir. Sevgisinin sudaqatıdır. Yanan qolbin, sevon insanın yol gözləməsi, ürək çirpimləri çox maraqlı bir poetik üsulla təsvir edilmişdir:

Yanımda olmasam da, qəlbindəyəm, bilirəm, Bir an həsrət yaşını gözələrimdən silirəm. Nə yüngül bir məcərə, nə də səvda havası, Bunlar deyil bağlayan, yaxın dost edən bizi

vo ya: Biz heç ayrı olmadıq fəlakətdə, kədərdə, Birləkdə güldü bizə fərah də, sevinclər də. İndi həsrət yaşını gözələrimdən silirəm, Yanımda olmasam da, qəlbindəyəm, bilirəm!

Həyatdan vaxtsız gətmiş, sevimli, istedadlı şairimiz Əliqəli Kürçaylı da müasirləri kimi Nigar Rəfibəyli şeirinə qiymət verməmiş, münasibət bildirmişdir. O

yazırdı: "Nigar Rəfibəyli yaradıcılıq aləminə atıldığı lap birinci gündən poeziyanın məqsəd və mənalı insanlara xidmətdə görmüş, istər epik, istərsə də rübai şeirlərində insanları səadətə, işığa çağıran idealları təsvir və tonumun etmişdir. Nigar Rəfibəyli yurdunun azadlığı uğrunda vuruşan arəb qızı Cəmiləni də, ispan qızı Dolores İbarurini də, cəbhələrdə oğul, övr, sevgili ilə salmış etibarlı Azərbaycan qadın və qızlarını da eyni məhəbbət və ehtirasla tərənnüm edir".

"Düşmənlə güllə yağdırırdı işığa" şeiri oduqca düşündürücü və maraqlı bir mövzuya ithaf edilmişdir. 1941-ci ildir. Lənin qədrinə düşmənlə gülləsinə tuş gəldiyi bir zamanda böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin 800 illiyinə həsr edilmiş gecə keçirilir. Bu susuz, çərəksiz, yanacaqsız şəhərdə bir sonat məbədində toplaşdı ziyalılar - alimlər, yazıçılar. Ona - böyük Nizamiyə pərəstis edən sadə insanlar onun poeziya işığına toplaşdılar və:

İşiq çıxmasın dəyə bayıra Pəncərə-qapını basdılar. Yaralı divarlarıdan Nizaminin şəklini asdılar.

Ədəbiyyatın sətirlərindən od saçan bir vaxtında sonotə, ədəbiyyata verilən qiymət qırmızı xətt kimi süzgedən şeirin ton ortasında keçir. Ağ saçlı, nərəni bir şair deyir ki, sonotın sönməz məşolini sökkiz əsrdən bəri yekəliklərdə tutan Azərbaycan torpağının yetirdiyi şair söz, fikri ustası olubdur. Nizami Gəncəvi ismi ilə poeziyanın zirvəsinə dayanıb, sanki bütün qorba və şərəf meydan oxuyub və həm də şeir mənimlə bitti, qurtardı, - dedi. "Leyli və Məcnun", "Xosrov və Şirin", "Yeddi gözəl", "Sirlər xəzinəsi" kimi mərdlik, hüner, sevgi xəzinəsini bizi boyaş edən şair əsrlər bir-birini əvəz edib, nosilərdə dayışdı o Leylinin sudaqatını, Fərhadın inamını, iradəsinə yadigar qoyub gedib.

(Davamı 5-ci səhifədə)

NİGARAN POEZİYA

Şeirin mətni sənətə, ədəbiyyata hör-
mət və iftixar hissi ilə qurtarır:

*Bayırda güllələr, bombalar
yağırdı səhərə.*

Fərhad iradəli,

Leylə sədaqətli insanlar

Toplaşıb alqış deyirdi

Həyata, sənətə, hünərə...

Göründüyü kimi, müharibə illəri
poeziyasında başqa xanım şairələrimiz
kimi Nigar Rəfibəyli də bir-birindən
seçilən oxunaqlı, insanı bir az göynö-
dən, bir az gələcəyə soslayən nümunə-
lər yaratmaqla ədəbiyyatımızı xeyli
zənginləşdirmişdir.

Bir fəkti da qeyd edək ki, mühari-
bənin ilk aylarında yazılan nəğmələr,
marşlar və şeirlər "Vəton nəğmələri"
adlı kitabda toplanmışdır ki, 2 hissədən
ibarət olan bu kitabın "Gənclik nəğmə-
ləri" adlanan 2-ci hissəsində S.Vurğunun
"Komsomol marşı", S.Rüstəmin
"Partizan əli", "Solmaz yarpaqları",
M.Rahimin "Komsomol marşı", "Balaca
qohraman", R.Rzənin "Gənclik nəğmə-
ləri", "Si-Au", "İnqalet", Ə.Cəmilin
"Can nono, bir nağıl de", M.Dilbazinin
"Pioner nəğməsi", "Ölməz xətirə",
N.Rəfibəylinin "Beşik nəğməsi" və s.
şeirləri toplanmışdır. Dünya şöhrətli
türk şairi Nazım Hikmət müharibə illə-
rinin bir poetik nümunəsi haqqında yazı-
rdı: "R.Nigar bir Həyir-Ügür olsun" şeiri ilə öz
şöhrətini, qardaşlarını vəton müharibəsi
cəbhələrinə yola salan qızlarımızın,
gəlinlərimizin mürd qəlbini, alıcanab
təbiətini nəğmə dil ilə torənməmişdir".

O zamanın bayram atributlarına,
keçmiş partiya rəhbərliyinin yerlərdə
böyük canfəşanlıqla hazırlanmış keçirdik-
ləri bayram psixozuna qarşı şairin po-
tensial protesti nəzərdən yayınmış. "Rə-
qəmlər" şeirinə diqqət yetirik:

Nətiq quru, soyuq nətiqlə

qəm gətirdi...

Yığın-yığın hesab açdı,

Xeyli rəqəm gətirdi.

Əsnəməkdən çıxdı çənəsi

salondakıların.

Kimi gözünü yumub

mürğələdi narin-narin.

...Təqsir rəqəmlərdə deyil,

ədədlərdə deyil.

Təqsir yuxuya gedən

beş nəfərdə deyil

Ürək canlı vursa əgər

Rəqəmlər də canlanar,

döyünən bir ürəyin

çirpintisizlə

Susantların da beynində

Aydın bir fikir oyanar

Şeiri oxuyanda istər-istəməz fikir-
ləşirsən ki, onun çap olunduğu illərdə
bu quru rəqəmlər ən çox hansı sahədə
işlənilir və adamları bezdirirdi? Cavab ta-
pırsan ki, Respublika və İttifaq miqyaslı
partiya qurultaylarında, Əli sovet ses-
siyalarında, hətta "Bilik" cəmiyyətinin
konfranslarında. Göründüyü kimi, şair
ağır bir məsuliyyət altına girir və gücü
çatdığı qədərincə onu qaldırmağa soy
edirdi.

Çox vacib ictimai-siyasi mövzulara
bela Nigar xanım heç bir Həyir-küyü,
zahiri təm-tərəfə yol vermədən, səmimi
yazmağı bacarırdı. Cənubi Azərbaycan
canda soydaş-larımızın sövdələşməsi
əsasında qəfildən əzildiyi 1940-cı
illərin ortaları çoxumuzun yaddaşında-
dır. Bu mövzuda, bəlkə, yüzlərlə şeir
yazılıb. Beş bənddən ibarət olan bu
qoşmanı da Nigar xanım Aşıq Hüseyn
Cavana nəzirə kimi yazmışdı:

*Mən ki doymaz idim heç vüsəldən,
Mənə zülm elədi yaman ayrılıq. Nə
olardı bir gün durub yuxudan Görəydim
ki, olub yalan ayrılıq... Biz ki bir ruh
idik iki bədəndə, O gülüb-sevinsə
gülərdim mən də, Vüsəlin dühbülü uçub
gedəndə, Daş kimi gəlbimdə qalan
ayrılıq.*

*Kim qıydı dostların bahar elinə?
Mehriban sözüənə, şirin dilinə, Cananın
sazını alıb əlinə Əğyar mizrabıyla çalan
ayrılıq. Mən görəndə orda yaz səhəriydi,
Xoş nəfəs baharın küləkləriydi, Açılan
ağ bədəm çiçəkləriydi, İndi onlardan
solan, ayrılıq! Gün çıxar, dağların
əriyər qarı, Pozulmaz dostların əhdi,
ilqarı, Keçər ürək dərdi, könül qubarı,
Gəl etmə meydanda cövlan, ayrılıq!*

Xalq şairi Nəbi Xəzri 1979-cu il 24
fevral tarixli "Ədəbiyyat və incəsənət"
qəzetində yazırdı: "Keçən il sizin təzə
şeirlərinizi mən birməfəsə oxudum,
sevindim. Bir oxudum, valeh oldum, bir
də oxudum, sözün əsl mənasında hey-
rətləndim. Nəzərə alsaq ki, heyrətə
götürmək əsl şeirin əzəli və əbadi bir
qanunudur, mənəm keçirdiyim hissələr
sizo aydın olar. Siz bizim görkəmli
şairlərimizdənsiniz".

İstər lirik, istərsə də müharibə möv-
zusunda yazdığı şeirlərindən görünür ki,
Nigar xanım öz zəngin müşahidələri
əsasında, insan psixologiyasının
inceliklərini qəlbən duymuş, mütəmadi
olaraq bu sahədə uğurlu poetik nümunə-
lərinin yaratmağa nail ola bilmişdir.
"Nigar xanımın lirikası geniş, vüsətli bir
lirikadır" (Bəkir Nəbiyev). Tale ona
kövrək bir ürək – şair ürəyi qismət
etmişdi.